

5. Єрмоленко В. Оповідач і філософ. Вальтер Беньямін та його час / В. Єрмоленко; К.: Часопис «Критика», 2011. – 280 с.
6. История мировой культуры (мировых цивилизаций) / под ред. Драча Г.В.; 2-е доп. и перераб. изд. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2002.-544с.
7. Макаров А.И. Традиция против истории в философии современного европейского традиционализма [електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ec-dejavu.net/t/Traditionalism.html>
8. Ромашко С. Раздуть в прошлом искру надежды...: Вальтер Беньямин и преодоление времени [електронний ресурс]. Режим доступу: <http://magazines.russ.ru/nlo/2000/46/razdut.html>
9. Слотердайк П. Критика цинічного розуму / П. Слотердайк; пер. з нім. Андрія Богачова. – К.: ВК ТОВ «Тандем», 2002. – 542 с.
10. Феллер В.В. Ностальгия и миф. «Тоска по раю» / Введение в историческую антропологию [електронний ресурс]. Режим доступу: http://samlib.ru/f/feller_w_w/vved_ist_ant.shtml
11. Чикишева А.С. Феномен ностальгии в постсоветской массовой культуре / А.С. Чикишева // Фундаментальные проблемы культурологии: Сб. ст. по материалам конгресса / Отв. ред. Д.Л. Спивак. – М.: Новый хронограф: Эйдос. Т.6: Культурное наследие: От прошлого к будущему. – 2009, с. 267-277.
12. Арендт Х. Вальтер Беньямин [електронний ресурс]. Режим доступу: <http://magazines.russ.ru/inostran/1997/12/benjamin03.html>

A n n o t a t i o n

Nazarenko M. The past as a socio-cultural landmark in the era of postmodernism. The article is devoted to features of perception of the past as social landmark of modern times. The author expresses the idea of the anti-crisis potential of the appeals to the past. Such treatment can be analyzed in both theory and practical levels. In addition, the link between the past and the nostalgia, as well as between the past and the nostalgia, as well as between the past and the philosophy of traditionalism, this has gained huge popularity in the beginning of the XXI century.

Key words: *the past, the nostalgia, the myth, pop-culture, tradi*

Пономаренко В.В.

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

ОСОБИСТІСНОТВОРЧА КОНЦЕПЦІЯ Е. ІЛЬЄНКОВ: ВЧОРА, СЬОГОДНІ, ЗАВТРА

В статті здійснено аналітичний огляд праць Ільєнкова, його учнів та послідовників, в тому числі вітчизняних авторів, та синтезовано основні доробки щодо ільєнковської концепції формування особистості. Показано, незважаючи на неоднозначне ставлення сучасних філософів до радянського філософського спадку, актуальність ідей щодо формування особистості в наш час. Особливо серед молоді.

Ключові слова: *Е.В. Ільєнков, особистість, теоретичний спадок, джерельна база, Ільєнковські читання.*

Вступ. Серед багатогранного ряду філософів попереднього століття суспільство старанно відбирає ідейних поводитирів: тих, чиї ідеї, особливо в області проблем формування мислення, таланту, почуттів не минають разом з філософською модою і могли би стати дієвим інструментом при вирішенні реальних проблем, які постають нині перед людством в цілому і перед кожною людиною зокрема. Одним з таких філософських поглядів щодо проблем формування особистості є філософський спадок відомого радянського філософа Евальда Васильовича Ільєнкова. Не зважаючи на те, що Е. Ільєнков ніколи не претендував на те, щоб бути «модним», він залишається одним з найпопулярніших філософів сьогодення серед різноманіття сучасних течій та напрямків.

Адже Е. В. Ільєнков зробив вагомий внесок у ряд сучасних філософських проблем. Його роботи «Діалектика абстрактного та конкретного в «Капіталі» Маркса» [2], «Діалектика абстрактного та конкретного в науково-теоретичному мисленні» [3] та «Діалектична логіка: нариси історії та теорії» [4] дають оригінальні відповіді на найскладніші питання логіки та теорії пізнання. Ці ж проблеми розглядаються в статтях: «Питання про тотожність мислення та буття в домарксистській філософії» [1], «Гегель та герменевтика» [5, с. 77-105], спільною роботою з М. М. Розенталем «Ленін та актуальні проблеми діалектичної логіки» [38]. Щодо цієї філософської проблематики, і особливо щодо проблематики філософії науки актуальними залишаються роботи Ільєнкова «Ленінська діалектика і метафізика позитивізму» [7], «Боязливий нігілізм «героїчного позитивізму» [10] тощо. З історії філософії цікавим є його матеріали до книги про Бенедикта Спінозу [44, с. 202-244], «До доповіді про Спінозу» [6], його стаття «Антична діалектика як форма думки» [12, 56-100], та матеріали до статей «Біля витоків філософії» [24], «Фіхте і «свобода волі»» [13], доповідь «Маркс та західний світ» [12, 156-170] та багато інших його робіт. А перший розділ книги «Діалектична логіка» можна вважати одним з кращих посібників з історії філософії. Це одна з небагатьох книг, в якій історія філософії, у повній згоді з думкою про цей предмет Гегеля, виступає не просто як доксограф, а як логіка становлення методу мислення.

Аналіз публікацій та досліджень. Найбільше цікавими його філософськими доробками залишаються ідеї з проблем формування особистості, які викладені в його книзі «Про ідоли та ідеали» [8], статтях «Що ж таке особистість?», «Філософія та молодість», «Звідки береться розум?», «Вчись мислити!» [12, с. 18-56], «Чи пройдено таблицю множення?» [5, с. 206-213], тощо, більшість з яких виходили в публіцистичній формі та були включені до різних збірок, в тому числі і винятково до його робіт вже після смерті філософа. Одною з перших з проблематики формування особистості була збірка «Вчись мислити змолоду» [11], яка для того часу вийшла доволі значним тиражем. Іншим доволі цікавим виданням є спільна книга радянських філософів, що висвічувала найважливіші положення марксистської концепції особистості «З чого починається особистість» [31], яка вмшала одну з найбільш ґрунтовних статей Ільєнкова з цієї проблематики: «Що ж таке особистість?» [31, с. 319-358]. Доволі значущими в цьому плані є збірки робіт Ільєнкова які видавалися в різні часи, але вже неодноразово перевидавалися, а саме: «Мистецтво та комуністичний ідеал» [5], «Філософія та культура» [12] та «Школа повинна вчити мислити» [14]. В той же час зазначимо, що проблема формування особистості, мислення, людини – прослідковується в усіх його

працях. Його роботи знаходяться в єдності і нерозривності, як на думку Е. Ільєнкова і філософія в цілому.

Основна частина. Його філософські ідеї завдяки своїй оригінальності поставленої проблематики, влучності поданих відповідей та легкості викладу гостро-філософської полемічної проблематики знаходять своїх читачів і донині. Формальним свідченням популярності ідей Ільєнкова є постійне перевидання його творів у всьому світі. Зазначимо лише, що в новому тисячолітті вийшло вже сім перевидань його робіт російською мовою. В тому числі його книга «Про ідоли та ідеали» була перевидана в Києві.

І це враховуючи неоднозначне відношення офіційної філософської думки сучасності до філософії радянської доби, в тому числі і на теренах України. Так М. В. Попович аналізуючи всю радянську філософську культуру виділяє роботи лише трьох філософів: Мітіна і Юдіна та П. В. Копніна. Перших він згадує з відразую і лише для того, щоб висміяти, Павла Васильовича ж – як приклад «розвитку філософії у рамках, що існували в СРСР, але разом із тим у напрямку, що ніяк не вмещався у політичній релігії комунізму» [42, 5-15]. На нашу думку таке намагання відхрестити Копніна від радянської філософії є представленням позиції скоріш самого Мирослава Володимировича, який своє ім'я пов'язує з київською філософською традицією, і в якій серед перших імен є П. В. Копнін.

В той же час дискусія, що розгорнулася на сторінках журналу «Філософська думка: Феномен радянської філософії» за 2009 рік хоча і ставить завданням «осмислити складний й неодноманітний феномен, яким є радянська філософія», проте, приходять, на жаль, до невтішних висновків. Наприклад, учасник дискусії В. І. Гусєв зазначає, що радянська філософія може бути цікава комусь як історичний феномен, проте «аж ніяк не збагатила світову філософську думку ні великими іменами, ні філософськими відкриттями» [42, с. 21]. В той же час А. М. Лой [42, с. 25-28], Т. В. Лютий [42, с. 28-32] та О. І. Хома [42, 32-41] звернули у своїх доповідях увагу на те, що сучасна українська філософія перебуває в кризі, і це пов'язано саме зі збереженням залишків радянських традицій. «Тому нині важко передбачити, коли саме ми звільнимось від радянської спадщини» [42, с. 39]. Деякі учасники обговорення стверджували, що філософські здобутки радянської філософії є незначними, як мінімум з формальної точки зору – їх тексти просто неможливо читати не те що студенту, а й сучасним філософам. Про це пише вже зазначений вище Гусєв: «І якщо з позицій сьогодення оцінювати філософські здобутки радянської доби, якщо спробувати дати чесну відповідь на питання, які з них витримали перевірку часом, то відповідь тут може бути дуже простою. Ми дуже легко дамо цю відповідь, чесно запитавши самих себе: а які з величезної кількості надрукованих за радянських часів книжок з філософії, навіть з тих, що належали перу «видатних радянських філософів», ми сьогодні можемо читати? Я навіть не кажу «із задоволенням». ... Які з цих книжок можна сьогодні порекомендувати студентам? Таких книжок обмаль, здебільшого це дослідження з історії філософії» [42, с. 18]. Зазначимо, що прізвище Ільєнкова в дискусії було згадано лише один раз [42, с. 23] скептично, у загальному переліку філософів радянської доби, учасником, який теж дотримувався вищезазначеної точки зору. Та й в принципі автори були дуже скупими на персоналії радянської доби.

В той же час, щодо робіт Ільєнкова, факти говорять про протилежне. Твори Е. Ільєнкова перекладені англійською. Як мінімум 10 перекладів його теоретичних робіт на англійську мову перелічено на сайті «Читаючи Ільєнкова» [43]. На німецьку – 27, італійську – 9, іспанську та японську – по 5, французьку, грецьку та корейську – по 3. 25 робіт побачили світ на китайській мові та одна навіть – на пенджабській, і це далеко не повний перелік. Як зазначав друг Ільєнкова В. І. Коровіков у своїх спогадах: «За кілька днів до від'їзду з Делі я зайшов в великий магазин на головній торговій площі столиці. На полиці побачив «Діалектичну логіку» мого друга.

– Попит на цю книгу не припиняється, – відповів на моє запитання продавець, – її охоче купують. А памфлет «Про ідоли та ідеали» розійшовся за кілька днів. У московських магазинах книг Ільєнкова не знайдеш» [40, с. 479].

«Не тільки в московських магазинах, але й бібліотеках Москви та інших міст «Діалектику абстрактного та конкретного», наприклад, не знайдеш. – Зазначає інший друг та соратник радянського філософа і пояснює чому. – З бібліотек її просто «умикали». Мій власний екземпляр з авторським написом «увели» прямо з дому» [37, с. 42].

По суті справи ж про популярність і актуальність ідей Ільєнкова свідчила та свідчить активна діяльність його соратників, учнів та послідовників, з якими він працював безпосередньо та які познайомилися з його роботами вже після його смерті. В Росії найбільш відомими популяризаторами його ідей були і є: Г. В. Лобастов, А. В. Лазуткін, А. Д. Майданський, О. В. Марєєва, С. М. Марєєв, Л. К. Науменко, О. Г. Новохатько, О. В. Потьомкін, О. В. Суворов, О. Сурмава, О. О. Сорокін, В. І. Толстих, А. М. Шиміна та інші. Всі вони активно продовжують розвивати ідеї Евальда Васильовича. Так, наприклад, завдяки їх плідній праці було видано ряд збірок зі статтями, присвяченими Евальду Васильовичу. За редакцією В. І. Толстих у 2009 році була видана книга «Евальд Васильович Ільєнков» [45] у багатотомній серії «Філософія Росії другої половини ХХ ст.». Аналіз ідей Е. В. Ільєнкова посідає гідне місце серед аналогічних робіт присвячених А. Ф. Лосеву, Г. С. Батищеву, М. М. Бахтіну, А. А. Зінов'єву, М. К. Мамардашвілі, П. В. Копніну, М. О. Ліфшицю, тощо. На філософські праці деяких з них в свій час тексти Евальда Васильовича теж вплинули, в тому числі і щодо проблем формування особистості. Згадати хоча б книги М. А. Ліфшиця «Діалог з Евальдом Ільєнковим» [31], Ф. Т. Михайлова «Загадка людського Я» [36] та В. О. Босенко «Виховати Вихователя» [26] тощо.

У лютому 2009 року вийшов повністю присвячений творчості Є. В. Ільєнкова номер журналу «Логос» [41], редактором якого є послідовник Ільєнкова з Таганрога А. Д. Майданський. Він же створив і постійно підтримує в робочому стані сайт [43], на якому розміщені всі філософські роботи Е. В. Ільєнкова. Раніше у 2004 році були видані збірки «Ідеальне: Ільєнков та Ліфшиць» [22] та «Евальд Васильович Ільєнков у спогадах» [46] за редакцією Г. В. Лобастова – президента філософського товариства «Діалектика і культура», створеного за сприяння іншого ільєнковця, А. В. Лазуткіна. Також доволі плідною роботою для осягнення творчості радянського філософа слугує збірка «Е. В. Ільєнков: особистість та творчість» [44] за редакцією І. П. Фармана. Предтечею цих робіт слугувала книга, що складалася з двох томів, і мала назву «Філософія не

закінчується... З історії вітчизняної філософії. XX століття», в якій в другому томі значне місце посідали статті про Е. В. Ільєнкова [40, 443-479].

Його учні не тільки пишуть про свого вчителя, а й продовжують розвивати його ідеї. Значне місце серед яких посідає і культурно-історична концепція особистості Ільєнкова. В цьому плані доволі цікавими та плідними є окремі книги М. О. Ліфшиця «Диалог з Евальдом Ільєнковим» [31], Г. В. Лобастова «Філософсько-педагогічні етюди» [32], Г. Г. Водолазова «Уроки творчості, моральності та свободи» [17], С. Н. Марєєва «Мислити...» [35], Л. К. Науменко ««Наше» та «мое»: Діалектика гуманістичного матеріалізму» [37] та статті В. В. Давидова [18], В. А. Лекторського [45, с. 146-152], А. Д. Майданського [33], [28, с. 80-81], Ф. Т. Михайлова [40, с. 443-458], Т. І. Ойзермана [45, с. 14-22], О. В. Суворова [44, с. 172-198], А. В. Сумрави [41, с. 112-133], В. І. Толстих [19, с. 106-114] тощо. В той же час не дають спокою ідеї Ільєнкова і його опонентам. Так, наприклад, Д. І. Дубровський, в свій час розкритикований Ільєнковим [9], не тільки перевидав книгу щодо проблем ідеального [20], а й продовжує полеміку [21].

Саме це товариство є активним організатором конференцій та семінарів, що присвячені творчості Е. В. Ільєнкова. Найбільш значущими є щорічні міжнародні конференції «Ільєнковські читання» на яких розглядаються переважно теоретичні і практичні проблеми сьогодення через призму методології і світоглядних позицій Евальда Васильовича. Так в 2012 році в Москві відбулися вже чотирнадцяті Ільєнковські читання, на яких розглядалися проблеми ідеального, мислення та свідомості. В 2010 році конференція проходила під девізом «Нема нічого практичніше хорошої теорії», а в 2009 розглядалися ідеї Ільєнкова в контексті розвитку гуманістичної думки. В 2008 та 2007 роках на Ільєнковських читаннях основною темою були сучасні проблеми діалектики. Проте багатогранність філософських ідей Ільєнкова завжди ламає ці тематичні рамки тем конференції. Питання, що постають – є цікавими і актуальними, і як правило пов'язані з гуманністю ідей Ільєнкова – особистість визнається найвищою цінністю. Навколо останньої і йдуть постійні дискусії. Тому ця тема дуже багатогранна. Доволі цікавими є тези щодо антропологічних проблем в цілому С. З. Гончарова «Поняття універсальної сутності людини як стратегії розвитку праці та освіти» [25, с. 364-393], Н. В. Кузьменко «До питання про еволюцію форм суспільної свідомості» [23, с. 199-200], Д. К. Кулікова «Концепція Е. В. Ільєнкова і проблема антропогенезу» [28, с. 416-419], О. Ф. Ніколенка «Про виховання та розвиток зрілої особистості в спадщині Е. В. Ільєнкова» [23, с. 116-117] та особистості зокрема А. К. Абишева «Проблема ідеального і особистості в творчості Е. В. Ільєнкова» [28, с. 13-16], Г. В. Бородастов «Сходження від абстрактного до конкретного або від патентної грамотності до інноваційної культури особистості» [26, с. 57-58], М. Л. Бурік «І знову про особистість» [28, с. 372-373], І. А. Муратової «Всезагальність особистості і її історичні трансформації» [30, с. 218-221], О. А. Науменко «Роль ідеального в процесі особистісного становлення індивіду» [27, с. 184-185], О. В. Суворова «Формування особистості при сліпоглухоті в світлі проблем штучного та природнього інтелекту» [30, с. 38-44], М. Д. Шиміна «Філософські основи дослідження феномену особистості» [25, с. 323-326], А. М. Шиміної «Освіта: сфера освітніх послуг чи сфера гуманізації людини» [28, с. 486-490] тощо.

Окремою темою можна виділити тези щодо проблем формування мислення Ж. М. Абдільдіна «Логіка творчого мислення» [27, с. 13-16], А. А. Бочкарьової «Філософія як

основа розвитку мислення» [26, с. 62-63], О. І. Буділо «Подолати метафізичне мислення» [30, с. 270-273], Г. Г. Водолазова «Мислильня – ХХІ (уроки творчості, моральності та свободи)» [27, с. 26-35], А. В. Ільїної «Мислення та межа суперечності» [26, с. 163-164], В. Д. Піхоровича «Роль та місце ідей Ільєнкова в сучасному мисленні» [25, с. 152-159], М. Н. Решетнік «Деякі аспекти в розумінні сутності особистості» [30, с. 111-112] та естетичних почуттів Д. Р. Басирова «Уява як фактор понятійного освоєння світу» [26, с. 39-40], О. В. Босенко «Заперечна уява» [30, с. 141-146], Є. В. Босенко «Суперечність чуттєвого і надчуттєвого в мистецтві» [23, с. 194-195], А. Г. Виноградова «До питання про логіку уяви» [25, с. 177-186], Є. В. Петрова «Роль мистецтва в перетворенні дійсності» [26, с. 281-282], О. О. Сорокіна «Ідеальне та проблеми творчості» [25, с. 59-79], В. Б. Худик «Ільєнковська концепція продуктивної уяви: сучасний вимір» [26, с. 376-377] тощо.

І звичайно не обходяться жодні Ільєнковські читання без філософських проблем педагогіки та психології до якої долучилися О. А. Белєвський «Ільєнков, діалектика та педагогіка А. С. Макаренка» [28, с. 361-362], Л. І. Бондаренко «Роль концепції Е. В. Ільєнкова в розвитку сучасної педагогіки» [30, с. 214-217], В. С. Возняк «Діалектика як логіка педагогічного мислення» [25, с. 396-408], Ю. М. Дуров «Творчий союз Е. В. Ільєнкова і В. В. Давидова як феномен єдності філософсько-педагогічної думки» [25, с. 393-395], Т. Н. Іщенко «Діалектичний підхід до освітнього підходу» [28, 285-292], А. К. Коваленко «Актуальність педагогічних ідей Е. В. Ільєнкова для російської системи освіти» [23, с. 111-113], Т. В. Себар «Гегель, Ільєнков і перспективи сучасної освіти» [23, с. 119-120] та багато інших науковців, адже до цієї теми немає байдужих.

Зазначимо, що серед авторів перерахованих тез є як академіки, так і студенти, як інженери, так і філософи. Гостро поставлені і оригінальні вирішення Ільєнковим проблем, пов'язаних з формуванням особистості зацікавлюють багатьох, особливо молодь. Тому робота конференцій аж ніяк не носить формального характеру подання і публікації тез. Філософські бесіди як правило продовжуються в кулуарах і закінчуються пізно ввечері в гуртожитках, адже географія конференції теж не обмежується одним містом та вузьким колом шанувальників.

Ільєнковські читання проводилися в різних містах Російської Федерації, у тому числі в Воронежі, Ростові-на-Дону, Зеленограді, ну і звичайно в Москві. Також вони відбувалися за межами Росії. Двічі «Ільєнковські читання приймав Казахстан – Алма-Ата та Астана. В 2006 та в 2010 роках місцем конференції було обрано столицю України. В м. Києві конференції відбулися у Національному авіаційному університеті та Національному технічному університеті України «КПІ», що свідчить про поширення філософських ідей Е. В. Ільєнкова не тільки на території Російської Федерації, а й на території України та інших країн. І це аж ніяк не випадковість. Адже найближчими соратниками Ільєнкова в Україні були В. О. Босенко та А. С. Канарський. Вони залишили глибокий слід у нашій філософії та створили власні школи, які зараз активно працюють. Представниками та популяризаторами філософії Ільєнкова в Києві є М. О. Шкепу, В. В. Терещук, І. А. Муратова, А. Ю. Самарський, О. І. Будило, Є. В. Босенко, Р. М. Богачов, В. Д. Піхорович та інші. Його школа представлена також у Дрогобичі такими іменами як В. С. Возняк, Н. Л. Бочко, В. І. Дротенко, в Дніпропетровську плідно працює колишній аспірант Ільєнкова Ж. В. Котов. В свій час був сформований значний осередок

ільєнковців в Маріуполі, які зараз викладають його ідеї в різних ВНЗ України. Також про зацікавленість в Україні радянською філософією та Ільєнковим зокрема, незважаючи на точку зору деяких академічних філософів, свідчить неодноразове проведення конференцій «Марксизм та сучасність» в Національному технічному університеті України «КПІ». Остання називалася: «Радянська філософія: вчора, сьогодні, завтра».

В 2012 було організовано вже чотирнадцяті «Ільєнковські читання» в Москві, попередні пройшли в м. Астана. Це свідчить про інтернаціональність ідей Ільєнкова, адже і в Казахстані пустили глибоке коріння ільєнковські ідеї, де їх активно поширюють акад. Ж. М. Абділдін, А. А. Хамідов, Е. У. Байдаров, К. А. Медеуова, К. Б. Данисбекова, У. М. Сандибаєва та інші. Міцним вважається осередок ільєнковської філософії в Фінляндії (Весі Ойттінен, Реіхо Міеттінен та інші), де постійно проводяться міжнародні симпозиуми, присвячені його творчості. За результатами симпозиуму 1999 року вийшла збірка «Повертаючись до філософії Евальда Ільєнкова» [47], якісний огляд англійських статей якої зробив Майданський [34]. Є ентузіасти його ідей в ФРН (Йоган Рай), США (Пітер Джонс) та Канаді (Девід Бекхерст). Останній, за словами М. Мінакова, є істориком філософії нового покоління, що постало вже після «холодної війни» і він є одним з найцитованіших дослідників «в сучасній західній (не тільки англійській) літературі, присвяченій радянській думці, і репрезентує новий підхід до аналізу радянського спадку в філософії» [42, с. 108]. Цікаво, що західні філософи серед ідей Ільєнкова особливо виокремлюють і підносять його концепцію формування особистості, особливо в контексті практичності психологічної «діяльностної теорії» [40, с. 459-471], [41, с. 133-150], [45, с. 343-374]. Адже це та сильна сторона марксистської філософії, її практична сторона, яка досі не може бути заперечена і якій приділяв значну увагу Евальд Васильович.

Як зазначає В. О. Лекторський, серед його учнів і сподвижників на той час було чимало видатних діячів психології (В. В. Давидов, В. П. Зінченко, О. І. Мещеряков). Також він був у близьких стосунках з О. М. Леонтьєвим та П. Я. Гальперініним [45, с. 24]. Тому окрім філософів, в руслі ідей Ільєнкова працювало і працює досі багато психологів, в першу чергу, це представники школи Л. С. Виготського та О. М. Леонтьєва, серед яких особливо виділяється О. В. Сурмава. Останні роки активну участь в заходах, присвячених Е. В. Ільєнкову беруть сучасні науковці О. В. Бузгалін та Л. О. Булавка. Багато послідовників у Ільєнкова є серед педагогів. На основі його філософії вони розробляють методики навчання і втілюють їх у життя. Так, наприклад, в Красноярському інституті підвищення кваліфікації працівників освіти на основі ільєнковських ідей працює ціла група ентузіастів: І. С. Барсуков, Е. Іщенко, Н. В. Самаріна, які навчають методикам, розробленим на основі ідей Ільєнкова, вчителів краю. В Національному технічному університеті України КПІ, та в інших вузах Києва розвивається міцний осередок молоді, які під впливом педагогічних ідей Ільєнкова займаються самоосвітою та саморозвитком. Про що стверджує і Г. В. Лобастов, який зазначив у своєму виступі, що «на всіх міжнародних Ільєнковських читаннях активно і розумно працювала група молодих київських вчених» [30, с. 3]. За час від цього (2006 рік) виступу їх кількість значно збільшилась. Більшість з них мають вже більше десятків тез на міжнародних конференціях. В той же час всі вони намагаються оригінально вирішити проблеми сучасності за допомогою ідей Евальда Васильовича, про що свідчать

їх роботи на Ільєнковських читаннях різних років: Я. Ю. Ворони «Від результатів наукового експерименту до нового етапу в становленні «розумного» матеріалізму» [26, с. 93-95], А. В. Деревянко «Чи потрібно вчити людину любити» [26, с. 128-129], М. В. Жолобака «Про природу потреб» [23, с. 109-110], Л. С. Івашкевич «Смерть як соціальний феномен» [28, с. 388-389], І. А. Іващенко «Бунт на колінах» [28, с. 390-391], М. Ф. Коток «Діалектика злочину та покарання: від Гегеля до Макаренка» [25, с. 335-338], О. Ю. Кузьменко «Кто ж мислить абстрактно?» [26, 210-211], І. С. Майбороди «Філософія як перевідкриття своєї власної історії» [26, с. 237-238], К. А. Москаленко «Фізіологічний ідеалізм – «наукове» вирішення проблем особистості» [26, с. 258-259], Ю. В. Перуніної «Школа повинна вчити мислити, чому ж повинен вчити університет?» [28, 449-450], Д. В. Руденко «Про природу психічної норми та причини психічних розладів» [28, 455-456], Д. А. Столяренко «Відчуження в інтелектуальній сфері» [26, с. 348-349], А. С. Топольського «Роль бунту в становленні особистості» [23, с. 144-145].

За опитуванням, об'єктом дослідження якого стали студенти та викладачі факультету соціології та права НТУУ «КПІ», філософських факультетів КНУ ім. Тараса Шевченка та НПУ ім. Драгоманова 88%, 82%, та 56% студентів відомо ім'я Е. В. Ільєнкова відповідно до перерахованих вище факультетів [26, с. 184]. А його найпопулярніші роботи серед студентів «Звідки береться розум?», «Школа повинна вчити мислити!», «Про ідоли та ідеали» тощо дуже часто стають тим «ключем» для викладача педагогічного вузу, який допомагає студенту замислитися, зробити крок до філософування. Про що свідчить і робота вчених-драгоманівців (Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова) «Функціональна модель особистості: пошуки політико культурних детермінант поведінки» перші рядки якої починаються з цитати Ільєнкова: «в тілі індивіда виконує себе, реалізує себе, здійснює себе особистість як принципово відмінне від його тіла і мозку соціальне утворення («сутність», а саме сукупність («ансамбль») реальних, чуттєво-предметних, через речі здійснюваних відносин даного індивіду до іншого індивіда (до інших індивідів)» [15, с. 4]. В той же час це абсолютно марксистське твердження Евальда Васильовича на думку авторів «протистоїть марксистському баченню походження особистості» [15, с. 4], що, звичайно, не відповідає дійсності. Але яскраво свідчить про те, що навіть ті дослідники проблем формування особистості, які ставляться до марксизму негативно, не можуть уникнути впливу марксистських ідей, висловлюваних Е.В. Ільєнковим.

Не викликає подиву, що Ільєнков дуже широко представлений в Інтернеті. Його ім'я згадується там частіше ніж імена багатьох сучасних модних філософів. Зазначений вище сайт робіт Ільєнкова [43] відвідує в середньому 10 тис. користувачів Інтернету щомісяця.

Висновки. На нашу думку головною, причиною зацікавленості філософією Е.В. Ільєнкова залишається її практичність, особливо в вирішенні філософських питань формування особистості. Ільєнковська антропологія – це та межа, той початок та рівень філософування, теоретичного мислення, який не тільки дає оригінальні вирішення проблем формування особистості в сьогоденних умовах, а є «містком» поєднання сучасної особистісно-творчої проблематики з класично-філософськими поглядами, якими повинен оволодіти сьогодні кожен. І, мабуть, правий учень та послідовник Ільєнкова Г. В. Лобастов, коли стверджує, що обговорення текстів Ільєнкова є

«необхідною формою роботи, не тільки далекою від завершення, але ще, можна сказати, по суті не початою» [29, с. 7]. Звідси випливає принципова необхідність розгляду ідей Е. В. Ільєнкова не просто в історичному контексті, а в контексті сучасно-філософсько-антропологічної проблематики, розгляду їх як тої філософської грані, з якої необхідно починати розгляд проблем формування мислення, особистості. В той же час, аналіз ступеня наукової розробки теми підводить до висновку, що попри існування значного масиву літератури, в якій більшою чи меншою мірою висвітлюються різні аспекти обраної для дослідження проблеми, все ж стан філософсько-методологічного осмислення ільєнковської культурно-історичної концепції формування особистості не можна визнати достатнім. Тим більше для українського філософського простору.

Література:

1. *Ильенков Э. В.* Вопрос о тождестве мышления и бытия в домарксистской философии / Эвальд Васильевич Ильенков // «Диалектика – теория познания. Историко-философские очерки». – М.: Наука, – 1964. – С. 21-54.
2. *Ильенков Э. В.* Диалектика абстрактного и конкретного в «Капитале» Маркса / Эвальд Васильевич Ильенков [Отв. ред. М. М. Розенталь. Изд. 2-е, испр.] – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», – 2011. – 288 с. ISBN 978-5-397-01717-6
3. *Ильенков Э. В.* Диалектика абстрактного и конкретного в научно-теоретическом мышлении / Эвальд Васильевич Ильенков. – М. : «Российская политическая энциклопедия» (РОССПОЭН), 1997. – 464 с. – (Философы России XX века).
4. *Ильенков Э. В.* Диалектическая логика: Очерки истории и теории / Эвальд Васильевич Ильенков [2-е изд., доп.] – М. : Политиздат, 1984. – 320 с.
5. *Ильенков Э. В.* Искусство и коммунистический идеал: Избр. статьи по философии и эстетике / Эвальд Васильевич Ильенков [Вступ. статья Мих. Лифшица]. – М. : Искусство, 1984. – 349 с.
6. *Ильенков Э. В.* К докладу о Спинозе / Эвальд Васильевич Ильенков // Драма советской философии. Эвальд Васильевич Ильенков (Книга – диалог). – М. : ИФРАН, – 1997. – с. 170-182. ISBN 5-201-01945-5
7. *Ильенков Э. В.* Ленинская диалектика и метафизика позитивизма: (Размышления над книгой В.И. Ленина «Материализм и эмпириокритицизм») / Ильенков Эвальд Васильевич // М. : Политиздат, 1980. – 175 с.
8. *Ильенков Э. В.* Об идолах и идеалах / Эвальд Васильевич Ильенков [2-е изд.] – К. : «Час-Крок», 2006. – 312 с. ISBN 966-96617-0-6
9. *Ильенков Э. В.* Психика и мозг. (Ответ Д.И. Дубровскому) / Эвальд Васильевич Ильенков // Вопросы философии. – 1968. – № 11. – С. 145-155.
10. *Ильенков Э. В.* Трусливый нигилизм «героического позитивиста» (О книге Э. Топича «О начале и конце метафизики». Е. Topitsch «Vom Ursprung und Ende der Metaphysik», Wien, 1958, SS. 1-320) / Эвальд Васильевич Ильенков // Вопросы философии. – 1959 – № 9. – С. 99-107.
11. *Ильенков Э. В.* Учись мыслить смолоду / Эвальд Васильевич Ильенков – М. : Знание, 1977. – 64 с.
12. *Ильенков Э. В.* Философия и культура / Эвальд Васильевич Ильенков. – М. : Политиздат, 1991. – 464 с. – (Мыслители XX века). ISBN 5-250-01302-3
13. *Ильенков Э. В.* Фихте и «свобода воли» [Электронный ресурс] / Эвальд Васильевич Ильенков. – режим доступа: <http://caute.ru/ilyenkov/texts/phc/fichtela.html>
14. *Ильенков Э. В.* Школа должна учить мыслить / Эвальд Васильевич Ильенков. – М. : Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2002. – 112 с.

15. *Бех В. П.* Функціональна модель особистості: пошук політикокультурних детермінант поведінки / Володимир Павлович Бех, Євгенія Олегівна Шалімова. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – 255 с. ISBN 978-966-660-510-1
16. *Босенко В. А.* Воспитать воспитателя. Заметки по философским вопросам педагогики и педагогическим проблемам философии / Валерий Алексеевич Босенко – К. : Всеукраинский Союз рабочих, 2004. – 352 с. ISBN 966-8781-04-X
17. *Водолазов Г. Г.* Уроки творчества, нравственности и свободы / Григорий Григорьевич Водолазов. – М. : Изд-во РГГУ, 2009. – 602 с. ISBN 978-601-7321-02-4
18. *Давыдов В. В. Вклад Э. В. Ильенкова в теоретическую психологию (К 70-летию со дня рождения) / Василий Васильевич Давыдов // Вопросы психологии. – 1994. – № 1. – С. 131-136.*
19. *Драма советской философии. Эвальд Васильевич Ильенков (Книга – диалог). – М. : ИФРАН. – 1997. – 239 с. – ISBN 5-201-01945-5.*
20. *Дубровский Д. И.* Проблема идеального. Субъективная реальность / Давид Израилевич Дубровский – М. : Канон+, 2002. – 368с. ISBN 5-88373-155-4
21. *Дубровский Д. И.* Сознание, мозг, искусственный интеллект: сб. статей / Давид Израилевич Дубровский. – М. : Evidentis, – 2007 – 272 с. ISBN 978-5-9900934-1-6
22. *Идеальное: Ильенков и Лифшиц. [Под ред. проф. Лобастова Г. В.] – М. : РГГУ, – 2004 г. – 280 с. ISBN 5-9290 00581*
23. *Ильенков и Гегель.* Материалы IX Международной научной конференции (26-27 апреля 2007 г.). [Отв. редактор – д.ф.н., проф. Лобастов Г. В.] – Ростов-на-Дону : Изд-во СКНЦ ВШ ЮФУ АПСН, 2007. – 210 с. ISBN 5-87872-391-3
24. *Ильенков Э.В. [У истоков философии] [Электронный ресурс] / Эвальд Васильевич Ильенков. – режим доступа: <http://caute.ru/ilyenkov/texts/oriph.html>*
25. *Ильенковские чтения – 2009. Э. В. Ильенков и перспективы развития гуманистической мысли. XI Международная научная конференция: Материалы конференции [Под. Ред. Г. В. Лобастова]. – М. : МИЭТ, 2009. – 416 с. ISBN 978-7256-0559-4*
26. *Ильенковские чтения – 2010. Нет ничего практичнее хорошей теории: Материалы XII Международной научной конференции (13-14 мая 2010 г., г. Киев) [Под ред. Б. В. Новикова]. – К. : НТУУ «КПИ», 2010. – 420 с. ISBN 978-966-622-359-6*
27. *Ильенковские чтения – 2011 «Философия и культура»: Материалы XIII Международной научной конференции (12-13 мая 2011 г., Астана, Казахстан). – Астана : Изд-во ЕНУ им. Л. Н. Гумилева, 2011. – 442 с. ISBN 978-601-7321-02-4*
28. *Ильенковские чтения. Ильенков и диалектическая традиция в философии: Материалы 10-й международной научной конференции. Москва, апрель, 2008 г. – М. : Изд-во СГУ, 2008 г. – 502 с. ISBN 987-5-83-23-05-36.*
29. *Ильенковские чтения. Материалы 2-ой (24-25 марта 2000) и 3-ей (16-17 февраля 2001) Международных научных конференций. Ч. 1 – М. : РГИИС, 2002 г. – 268 с. ISBN 5-89508-012-X*
30. *Ильенковські читання – 2006: Матеріали VIII Міжнародної наукової конференції. – К. : НАУ, 2006. – 364 с.*
31. *Лифшиц М. А.* Диалог с Эвальдом Ильенковым / Михаил Александрович Лифшиц – М. : Прогресс-Традиция, 2003. – 368 с. ISBN 5-89826-174-5
32. *Лобастов Г. В.* Философско-педагогические этюды / Геннадий Васильевич Лобастов. – М. : Микрон-принт, 2003. – 329 с.
33. *Майданский А. Д.* О мыслящей себя Природе и идеальной реальности / Андрей Дмитриевич Майданский // Вопросы философии, №3. – 2004. – С. 76-84.
34. *Майданский А. Д.* Обзор статей на английском языке из книги: «Evald Ilyenkov's Philosophy Revisited» / Андрей Дмитриевич Майданский [Электронный ресурс] // режим доступа: <http://caute.ru/ilyenkov/cmt/rev.html>

35. *Мареев С. Н.* Мыслить... / Сергей Николаевич Мареев – Москва : Изд-во СГУ, 2011. – 587 с. ISBN: 978-5-8323-0746-6
36. *Михайлов Ф. Т.* Загадка человеческого Я / Феликс Тимофеевич Михайлов. – М. : Политиздат, 1964. – 270 с.
37. *Науменко Л. К.* «Наше» и «мое»: Диалектика гуманистического материализма / Лев Константинович Науменко, М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2012. – 464 с. ISBN 978-5-397-02388-7
38. *Розенталь М. М.* В. И. Ленин и актуальные проблемы диалектической логики / М. М. Розенталь, Э. В. Ильенков. [Доклад на теоретической конференции по теме «Ленинский этап в развитии марксистской философии» (16-19 дек.1969 г.)] . М. : Знание, – 1969. – 20 с.
39. С чего начинается личность / Под общ. ред. Р. И. Косолапова. – 2-е изд. – М. : Политиздат, 1983. – 360 с.
40. Философия не кончается... Из истории отечественной философии. XX век: В 2-х томах [Под редакцией В. А. Лекторского] – Кн. II. 60-80-е годы. – М. : «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1998 – 719 с. – ISBN 5-86004-154-3
41. Философско-литературный журнал «Логос». Ильенков. – февраль, 2009. - № 1 (69).
42. Філософська думка. Феномен радянської філософії. – 2009. – № 3. ISSN: 0235-7941
43. Читая Ильенкова [Электронный ресурс. Сайт] / Режим доступа: <http://caute.ru/ilyenkov/>.
44. Э. В. Ильенков: личность и творчество [Сборник статей. Редактор-составитель И. П. Фарман]. – М. : «Языки русской культуры», 1999. – 272 с.
45. Эвальд Васильевич Ильенков [Под ред. В. И. Толстых]. – М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2009. – 431 с. (Философия России второй половины XX века). ISBN 978-5-8243-1058-0
46. Эвальд Васильевич Ильенков в воспоминаниях / [ред.-сост. Г. В. Лобастов: Философское общество «Далекта и культура», Общественное движение «Альтернатива»]. – М. : РГГУ, 2004. – 310 с.
47. Evald Ilyenkov's Philosophy Revisited / Proceedings of the Ilyenkov symposium in Helsinki 7th and 8th September 1999 [Ed. by Vesa Oittinen], – Helsinki : Kikimora Publications, 2000 – 372 pp. ISBN: 978-9514592638

Annotation

*Vitaliy Ponomarenko “Concept E. Ilyenkova on personality formation: Yesterday, Today and Tomorrow”*The article by analytical review papers Ilyenkova, his disciples and followers, including local authors and synthesized major works on ilyenkovskoyi concept of identity formation. Shown, despite the ambiguous attitude of modern philosophers to the Soviet philosophical heritage, the relevance of ideas about personality formation in our time. Especially among young people.

Keywords: *EV Ilyenkov, personality, theoretical legacy, source base, Ilyenkovski reading.*